

Таццяна Пладунова

АКТУАЛІЗАЦЫЯ ЭТНАФАНІЧНЫХ ТРАДЫЦЫЙ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВАГА ЦЫКЛА Ё СУЧАСНАЙ КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ

Якасная рэпрэзентацыя каранёвай беларускай культуры – адна з важных і складаных задач па забеспячэнні этнакультурнага працэсу ва ўмовах глабалізацыі. Вопыт педагагічнай практыкі выкладчыкаў спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» па засваенні этнафоніі [*1] Беларусі і ўкараненні яе ў вучэбна-выхаваўчы працэс дазваляе зрабіць пэўныя высновы.

Пераемнасць беларускай этнафоніі ажыццяўляецца аматарскімі фальклорнымі гуртамі шляхам актуалізацыі каляндарна-абрадавых свят, што адкрыла перспектывы ўвядзення іх у кантэкст сучаснай культуры ў якасці эстэтычна пераасэнсаванай традыцыі. Падчас сваёй педагагічнай дзейнасці мы сумесна з педагогамі-лідэрамі дзіцячых і маладзёжных гуртоў неаднаразова праводзілі святочныя імпрэзы і фальклорныя фестывалі ў сістэме пазашкольнага выхавання і ВНУ. Назапашаны досвед у галіне мастацка-практычнай фалькларыстыкі [*2] быў абагульнены, і яго вынікам з’явілася распрацоўка метадыкі па засваенні каляндарна-абрадавых свят сучаснікамі.

Задачай правядзення каляндарна-абрадавых свят ва урбанізаваных умовах, на наш погляд, з’яўляецца папулярызацыя найважнейшай формы творчай камунікацыі – народнай песні, своеасаблівай квінтэсенцыі абраду. Апошняя і сёння здольна ажыццявіць адну з галоўных сваіх функцый – дэманстрацыю жыццёвых сіл грамадства і еднасці з прыродай.

Апантанасць аўтара як педагога ідэяй мастацкага рэканструявання каляндарна-абрадавых свят сугучна эстэтычнай канцэпцыі засваення фальклору філосафа У. М. Конана, які заклікае этнапедагогаў актуалізаваць фальклорную спадчыну метадамі *мастацка-практычнай фалькларыстыкі*, тэарэтычна і метадычна распрацаваць іх. Згодна з нашай канцэпцыяй, пераемнасць фальклорнага мастацтва ва ўмовах згасання жывой традыцыі павінна адбывацца ў рэчышчы ўвядзення класічных відаў народнай творчасці як развітай мастацкай сістэмы ў кантэкст сучаснай культуры. У творчым працэсе іх актуалізацыі магчыма выкарыстоўваць не толькі захаваныя ў побыце і народнай памяці фрагменты вуснай і візуальнай творчасці (абрады, харэаграфія, музыка), але ўвесь корпус запісаных

і дэпаніраваных твораў фальклору з улікам іх нацыянальнай самабытнасці і рэгіянальных варыянтаў [2, 483].

З 2004 г. у рамках спецылізацыі «Этнафоназнаўства» аўтарам распрацоўвалася метадыка мастацкага рэканструявання каляндарных абрадаў на рэгіянальным матэрыяле. Яе ідэя – прапаганда максімальна набліжаных да аўтэнтчнага арыгінала святочна-абрадавых форм. Ва ўмовах гарадской рэканструкцыі непазбежны элементы мастацкага пераасэнсвання, аднак яны маюць на мэце падкрэсліць сэнсавыя асаблівасці абрадавага свята, не парушаючы нормаў народнай этыкі і эстэтыкі і пакідаючы выканаўцам месца для імправізацыі.

На этапе мастацкага рэканструявання свята неабходна распрацаваць *абрадавую карту* з пазначэннем асноўных кампанентаў яго адпраўлення. У яе выбудове мы абапіраемся на класіфікацыю песенных тэкстаў вывучаемага свята, а таксама на метадыку даследавання абрадаў расійскіх даследчыкаў М. І. і С. М. Талстых, якія ўяўлялі абрадавую дзею як сукупнасць раўназначных функцыянальна-семантычны кодз [3, 370-385]. Паводле высноў даследчыкаў, архітэктоніка гэтых кодз выбудоўваецца наступным чынам: тэмпаральны код – час правядзення абраду (свята); акцыянальны код – паслядоўнасць абрадавых дзей (рытуал); лакатыўны код – месца правядзення абраду (свята); персанальны код – кола ўдзельнікаў, наяўнасць маскіраваных персанажаў; атрыбутыўны код – выкарыстанне абрадавых атрыбутаў, адзення, маскіравання; музычны код – тыпавыя напевы з адмысловымі этнафанічнымі прыкметамі і гукаідэал інструментальнай этнафоніі; вербальны – наяўнасць заклікаў, замоў, зычэнняў у абрадзе.

Ва ўмовах Беларусі распрацаваная абрадавая карта можа быць рэкамендавана этнапедагогам, кіраўнікам аматарскіх фальклорных калектываў, культарганізатарам для даследавання і сістэматызацыі абрадавых кампанентаў свят з мэтай іх мастацкага рэканструявання.

Абрадавая карта свята ў рэгіёне (вёсцы)

Акцыянальны код	Тэмпаральны код	Лакатыўны код	Персанальны код	Атрыбутыўны код	Музычна-вербальны код	Музычна-інструментальны код	Пластычны код

Музычна-вербальны код раскрывае функцыянальна-тэматычны змест абрадавых песень, аднак іх этнафанічныя праявы ў дадзенай карце немагчыма акрэсліць па наступнай прычыне. Вакальная этнафонія абраду прадстаўлена так званымі «тыпавымі напевамі». Хоць этнамузыкалагі розных еўрапейскіх школ вызначаюць іх парознаму, але аднолькава акрэсліваюць функцыянальнае прызначэнне тыпавых напеваў: у народнай свядомасці яны выступаюць як гукавы сімвал абраду, выяўляючы яго нарматыўна-рэгламентуючую і знакава-апазнавальную ролю ў традыцыйным грамадскім жыцці. Абрадавыя тыпавыя напевы тым ці іншым «голосам» апавяшчаюць пра змену сезоннасці, працоўнай актыўнасці, жыццёвых цыклаў чалавека. Тое ці іншае свята ў адной вёсцы можа «гучаць» на тры-пяць тыпавых напеваў, і ўсе яны ўяўляюць своеасаблівы гукавы пашпарт абраду, праходзяць скразнымі промямі праз яго дзеі, «апяваючы» акцыянальныя коды свята. За адной мелодыяй (тыпавым напевам) замацавана некалькі песенных тэкстаў, розных па функцыянальным змесце, але агульных па мэтавым абрадавым прызначэнні.

Пры складанні рэгіянальнай абрадавай карты паводле прапанаванага ўзору неабходна ўлічыць гэтыя моманты і зрабіць аўдыё (нотны) дадатак сістэматызацыі тыпавых напеваў па прынцыпу «Напеў 1», «Напеў 2» і г. д. альбо, па народнай тэрміналогіі, «Голас» 1, «Голас» 2 і г. д.) з дапасаванымі да іх песеннымі тэкстамі і этнафанічнымі заўвагамі – пазначэннем тэмбрава-дынамічных, артыкуляцыйных асаблівасцей спеваў, характару (тыпаў) голасавядзення і да т. п.

З улікам усяго вышэйадзначанага намі была распрацавана праграма мастацкай рэканструкцыі каляндарна-абрадавага свята на дакументальнай аснове, якая складаецца з пэўных этапаў.

Даследчы этап

1. Тэарэтычны аналіз абрадавай традыцыі і яе рэгіянальных адметнасцей.
2. Збор і пашпартызацыя фальклорнага матэрыялу.
3. Сістэматызацыя фальклорнага матэрыялу паводле прыведзенай вышэй абрадавай карты.
4. Расшыфроўка, сістэматызацыя тыпавых напеваў і дапасаваных да іх песенных тэкстаў.

Арганізацыйна-метадычны этап

1. Афармленне падабраных этнафанічных і танцавальна-гульнявых узораў у рабочы нотны зборнік альбо ў фанатэку (напрыклад, «Калядны спеўнік рэгіёна (вёскі)»).

2. Складанне сцэнарыя паводле акцыянальных кодаў абрадавага свята з больш дэталёвым пазначэннем руху абрадавых падзей і асобных момантаў свята, часу і месца іх правядзення, кола ўдзельнікаў і завадатараў свята, абрадавых персанажаў, маскіравання і атрыбутыкі, зместу прымеркаванай да свята рэкрэацыйна-забаўляльнай часткі. Рэжысёрскае вырашэнне кожнага з эпізодаў свята.

Вучэбна-рэпетыцыйны этап

1. Фарміраванне спеўных гуртоў – ілюстратараў этнафоніі абрадавага рэгіёна (фальклорныя калектывы ўстаноў культуры і адукацыі, мясцовыя жыхары вёскі, горада).

2. Развучванне з імі песень, гульняў і танцаў з рабочага «Спеўніка».

Прэзентацыйна-творчы этап

Адпраўленне абрадавага свята ў натуральных умовах бытавання адпаведна традыцыйнаму часу кожнай абрадавай падзеі, уключэнне ў святочнае дзейства ўсіх прысутных.

Аналітычны этап

Аналіз зробленай мастацка-фалькларыстычнай працы, яе дакументаванне і архівацыя.

На аснове гэтай методыкі абрадавае свята магчыма адаптаваць пад рэгіянальнае (міжрэгіянальнае) ці агульнанацыянальнае – шляхам вылучэння асобных абрадавых этапаў і падбору да іх песенных узораў (адпаведна мэце правядзення свята). Па дадзенай методыцы студэнты першага набору спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» ажыццявілі дыпломныя праекты «Купалле на Полаччыне», «Купалле на Віцебскім Падзвінні», «Беларускае Купалле на фестывалі «Берагіня» ў вёсцы Ракаў Валожынскага раёна і на V Міжнародным фестывалі фальклорнага мастацтва «Берагіня» у г. п. Акцябрскі Гомельскай вобласці [2, 260].

Напрыканцы хацелася б выказаць надзею, што, нягледзячы на паступовае і, на жаль, аб'ектыўнае затуханне традыцыйнай культуры ў аўтэнтычных формах яе бытавання, назапашаныя мастацкія каштоўнасці магчыма вывучаць сёння шляхам уключанага назірання альбо на аснове архіўных фалькларыстычных крыніц, па-мастацку пераасэнсоўваць іх і актуалізаваць у другасных формах фальклору – сіламі сучасных фальклорных гуртоў.

Заўвагі

*1. Тэрмін «этнафонія» прапанаваны украінскім этнамузыкалагам К. В. Квіткам у дачыненні да этнічнай спецыфікі тэмбравых асаблівасцей гуку, манеры выканання і асаблівасцей фразіроўкі ў народных спевах [1, 71]. Як раздзел этнамузыкалогіі, этнафоназнаўства разглядае традыцыйны гукаідэал як інтанацыйна-тэмбравую мадэль музычнай традыцыі рэгіёна (арэала), даследуе яе спецыфічныя характэрыстыкі: тэмбр, гукавышыннасць, дынаміку, спосабы гукавыманя і фразіроўкі, тыпы голасавядзення, дыхальныя тэхнікі па разліку акустычнага сігналу, сваасаблівасць інтанацыі, варыятыўнасць суладдзя галасоў ў ансамблі).

*2. Этнакультурны праект «Па святых "Сонечнага крыжа"» па актуалізацыі каляндарна-абрадавых традыцый быў распачаты ў 1997 годзе супрацоўнікамі лабараторыі фальклору Нацыянальнага цэнтра творчасці дзяцей і моладзі В. Калацзем і Т. Пладуновой з мэтай выбудовы мадэлі этнакультурнага выхавання ўдзельнікаў дзіцячых і маладзёжных фальклорных калектываў пазашкольных устаноў выхавання на аснове цыклічнасці беларускага народнага календара, рухомых святых і прысвяткі якога ўтрымліваюць два яго стабільныя стрыжні – летні і зімовы сонцаварот (Купалле/Каляды), веснавое і восеньскае раўнадзенства (Гуканне вясны, Вялікдзень/Багач). Штогод, пачынаючы з 1998 г., а з 2003 г. сумесна з БДУ культуры і мастацтваў, лабараторыя фальклору (з 2003 па 2009 гг. аддзел народных мастацкіх рамёстваў і фальклору НЦМТДМ) праводзіла шэраг гарадскіх і рэспубліканскіх этнакультурных мерапрыемстваў адпаведна пэўнай каляндарна-абрадавай святочнай кропцы «Сонечнага крыжа»: «Гуканне вясны на ўзгорках Мінска» 03.1998; «Каляды ў НЦ» 01.1999; «Юр'я ў Тальцы» 04.1999 (сумесна з Талькаўскай СШ Мінскага раёна); «Купалле ў Вязынцы» 06.2000-2009; танцавальна-гульнявыя вечарыны для дзяцей і моладзі ў дыска-клубах г. Мінска («Надыход вясны» 03.2001, «Доўгі танок» 06.2001, «У абдымках сонца» 09.2001, «Кола да "крывых вечароў"» 01.2002, 2003, «Павада» 04.2002, 2003, «За Марцінаў дом» 11.2005, «Лё» 03.2006, «Крывы танок» у «Стэпе» 05.2007, «Дуды Юр'я зімовага» 12.2007); фальклорныя летнікі ў НДАЛ «Зубраня» (рэспубліканскія фестывальныя святы «Купалле па-над Нараччу» 06.2002, «Свята традыцыйна-побытавага танца» 06.2003, «Гуканне вясны на беразе Нарачы» 05.2004); Рэспубліканскі фестываль дзіцячых фальклорных калектываў «Калядны фэст» 01.2005; гарадскія святы «Гуканне вясны на Свіслачы» 04.2005, «Юр'я ў Парку Горкага» 04.2006, «Зялёныя святкі ў Мінску» 05.2007; «Масленіца» у вёсцы Строчыцы 03.2008; «Купалле на фестывалі «Берагіня» 06.2008; «Калядны фэст» 01.2010.

Літаратура

1. *Квитка К.* Избранные труды : в 2 т. Т. 2. М., 1973.
2. *Конан У. М.* Выбранае / уклад. М. А. Козенкі; прадм. М. А. Козенкі. Мінск, 2009. (Выдатныя постаці Беларусі).
3. *Купалле на «Берагіні»// Берагіня: Пяты Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва (2006 – 2008) / укл. М. А. Козенка. Мінск, 2008.*

4. Толстой Н. И., Толстая С. М. К реконструкции древнеславянской духовной культуры (лингво- и этнографический аспект) // Славянское языкознание / VIII Междунар. съезд славистов, Загреб-Любляна, сент. 1978 г. М., 1978.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ